

közösség tagjainak szocializációs folyamatát, amelyben nemcsak a vallás alapvető téziseit teszik magukévá, de a környezetről vallott felfogásban is egyfajta értelmező keretként használják. A Gyűrűfű elpusztulásáról és újjáéledéséről szóló fejezet a könyv egyik kiemelkedő írása. Az elhíresült zselici falu esetében érzékelhető leginkább az a változó gazdasági és társadalmi háttér, ami megérlelte az ökofalvak létrejöttét. A rendkívül kifejező, tudatosan is kiaknázott szimbólumot (pusztulás – újjáéledés) használó közösség példája teszi azt is láthatóvá, hogy az ökofalu legalább annyira az elvonulás, mint a fókuszba kerülés helye. A következő fejezetben az ökofalusiak térhasználati sajátosságairól olvashatunk egy olyan közösség példáján, ahol a „bíósok” egy „szokványos falu” némiképp különálló falurészét lakják. A vizsgálat rendkívül jól láttatja a térben húzódo, látható és láthatatlan határvonalakat, csomópontokat és a szimbolikus terek birtoklásáért zajló „ütközeteket”. Ezt egészíti ki az időkezelésről szóló fejezet, amely rendkívül tanulságos módon rámutat arra, hogy a hagyományosan mezőgazdaságból élő népesség időbeosztásához képest az ökofalusiak körében új minták terjedtek el. Ezek sem a városi, sem a helyi falusi példákat nem követik. A könyv utolsó fejezete a táplálkozásról szól. A fogyasztáson keresztül láthatóvá válik, hogy az elképzelt, vágyott autonómia milyen mértékben realizálódik a mindennapokban.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a 10 fejezetből álló könyv rendkívül jó áttekintést ad egy társadalmilag heterogén, földrajzilag sporadikus, irányelveit tekintve nem egységes környezeti mozgalomról, valamint az ökofalvak sokszínű közösségeiről. Az írások tematikailag szorosan összefüggenek. A mű önálló könyvként is olvasható, de külön-külön tárgykörökre bontva is. Az írások koherens ismereteket adnak egy-egy kérdéskörrel. Az egyes témákhoz gazdag és adekvát bibliográfiái háttéranyag kapcsolódik.

A könyvből kitetszik, hogy szerzője nemcsak kutatja és elemzi, hanem tanítja is a témát. Írásai kifejezetten „hallgatóbarátak”. A fejezetek nagyjából azonos terjedelműek, és hasonló szerkezetet követnek, az elmélet, az anyagbemutatás, az elemzés és az összegzés arányosan és logikusan követi egymást. Mindeme szempontok alapján elmondható, hogy Farkas Judit könyve a hazai ökofalvak antropológiai kutatásának kiváló alapozó irodalma. Érdekes és fontos könyve lehet nemcsak a tudományok művelőinek, de a különféle egyetemi karokon pallérozódo, a társadalmi kérdések iránt érdeklődő hallgatóknak is, a szociológiától a földrajztudományig. Sokat profitálhatnak belőle a társadalmi mozgásjelenségekre figyelő közéleti és politikai szereplők és nem utolsósorban az ökofalu mozgalom tagjai is.

Máté Gábor

Cseppben a tenger – erdélyi társadalmi kihívások leképeződése Felső-Háromszéken

Szabó Lilla: Interetnikus kapcsolatok Felső-Háromszéken.

Kriza János Néprajzi Társaság. Kvár 2018. 214 old.

Szabó Lilla *Interetnikus kapcsolatok Felső-Háromszéken* című kötete a szerző Keményfi Róbert témavezetésével megírt doktori disszertációjának, melyet a Debreceni Egyetemen 2016-ban védett meg, szerkesztett változata. A kiadvány előzményeként

jelent meg ugyancsak 2016-ban az „*Ezt szoktuk meg. Ez a mienk.*” *Magyar–cigány együttélés Orbaiszéken* című tanulmánya (= *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben*. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András. Kvár

2016. 255–273. [Krizsa könyvek 39.]. A munkában bemutatja három felső-háromszéki település, a közigazgatásilag Zabolához tartozó Székelytetőfalva és – a már a városba olvadt – Páva, valamint a Gelence részét képező Haraly magyar, román és cigány közösségeinek együttlését, a hétköznapi élet során tapasztalható kulturális és gazdasági attitűdöket. A kistérség a zabolai születésű szerző számára nem ismeretlen, a kutatás elvégzésének előzménye a téma iránti általános érdeklődés mellett a személyes kötődés.

A kötet felépítése során a szerző jelentős hangsúlyt fektet a történelmi előzmények és az elméleti alapok felvázolására, aminek legnagyobb részét az etnikum, nemzet fogalmi meghatározása, valamint egymáshoz való kapcsolatuk történelmi alakulása teszi ki. A témakör legfőbb nehézségét a fogalmak definíciós bizonytalansága okozza: a közösségenként eltérő meghatározása az oka annak, hogy nem létezik konszenzusos nemzetközi definíció. Ez a közeljövőben várhatóan nem is fog változni, aminek egyik oka az előbb említett nézőpontkülönbség, a másik pedig e nézőpontok esetleges további változása. Magyarország történelmileg a francia politikai nemzet alapjára helyezkedett, amely alapján magyar az, aki a magyar állam polgára. Ez az első világháborút követően megváltozott, a német kultúrment mintájára a nemzethez tartozás feltételévé a kulturális azonosulás vált. Románia esetében ez éppen fordítva történt meg, az első világháborút követően ugyanis az erdélyi románság különállóságának addig megszokott hangsúlyozása és támogatása helyett az erdélyi magyarság identitásának korlátozása vált államérdekké. A magyar és román példa tehát rávilágít arra, hogy egy ország számára adott pillanatban megfelelő nemzetközi definíció később restriktív tényezővé is válhat.

Szenyéri Zoltán összegzése (*Etnikum, nemzet, kisebbség: az etnikai kutatások legfontosabb tudományos kategóriáinak értelmezése*. Történelemtanítás X[2019]. 2. szám) a kutatók többségének azon alapállására mutat rá, mely az etnikum az egyének összetartozásának nemzetvé választ megelőző stádiuma, ami tovább nehezíti a fogalmak közötti eligazodást. Ez alapján ugyanis az erdélyi magyarság nem tekinthető etnikumnak, holott több – a recenzált kötetben is megjelenő – ezt megengető definíció is létezik.

Az egyes fejezetekhez felhasznált szakirodalom alapos kutatás eredménye. A székelyek önszerveződésének leírásában sokat segít Ambrus Tünde székely falutízesek történelmi kialakulásáról, funkciójáról megjelent kötete (*Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Csikszereda 2012). A székelység történetét átmenet nélkül és szépen teszi teljessé a románság és cigányság háromszéki megjelenésének bemutatása. Benedict Andersen (*Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York 1983), valamint Demeter M. Attila (*Megjegyzések a nemzet és nacionalizmus fogalmához*. = Üő: *Ethnosz és démosz. Válogatott tanulmányok 2002–2012*. Kvár 2013) nacionalizmus-magyarázata fontos szerepet játszik abban, hogy az etnikum-nemzet-állam-nacionalizmus fogalmi négyeség összefüggése teljes körben értelmezhető és szakmai legyen. Ellenpólus Eric J. Hobsbawm (*Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge 1990. 64.), akinek nacionalizmusról vallott általános nézőpontja már évtizedek óta meghaladott.

A három kutatott település, Székelytetőfalva, Páva és Haraly leírása hasonló struktúrában történik, ami a tartalomjegyzék felépítéséből jól látszik, könnyítve az egymásra épülő részek követhetőségét, az összehasonlítást, jelezve a kutatás szempontjainak végiggondoltát. A települések leírásakor alkalmazott világos és következetes struktúra könnyebben összehasonlíthatóvá teszi a három vizsgált települést. A szerző kerüli a közhelyszerű megjegyzéseket, lényegre törően fűzi egymásra a gondolatokat, melyek sorrendje végiggondolt, logikus, ami egyúttal könnyen értelmezhetővé és olvashatóvá teszi az művet. A kötet a szociológus és antropológus nyelvezetet ötvözi, sok statisztikai adattal, grafikonnal és leírással.

A könyvben foglaltakhoz hasonló szűk fókuszú település- vagy mikrorégió-kutatásnak az erdélyi néprajzi-antropológiai szakirodalomban jelentős előzménye van. Csupán az elmúlt években megjelent tanulmányok közül a recenzált kötet hasonlóságot mutat Peti Lehelnek, a Bákó megyei Bogdánfalvában végzett kutatásával (*Etnicitás, nyelvhasználat és migráció egy moldvai csángó településen*. = *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Szerk. Jakab

Albert Zsolt – Kinda István. Kvár 2015. 971–992.). A legfőbb párhuzam a helyi sajátosságok – felekezeti, nemzeti viszonyulás és azok változása, külföldi munkavállalási hajlandóság, nyelvhasználati attitűdök – leírására való törekvés. Emellett maga a szerző említi a Pozsony Ferenc által a kilencvenes évek végén koordinált Zabola-kutatást, valamint Szabó Árpád Töhötöm határképzési vizsgálódását, melyeket azért szükséges külön kiemelni, mert a kutatók ugyanazon térség leírására vállalkoztak, még ha különböző nézőpontok szerint is. Ezek közül a *Modele de conviequire din Ardeal. Zăbăla* című tanulmánykötetben (Red. Anghel Remus Gabriel – Pozsony Ferenc: *Modele de conviequire din Ardeal. Zăbăla*. Kvár 1999. [Krizsa könyvek 2.]) megjelentetett dolgozatok nézőpontja és a leírás módja inkább etnografikus, elemző, míg Szabó Árpád Töhötöm munkája (*Határképzés – egy multietnikus falu térszerkezete. = Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Szerk. Dimény Attila – Szabó Árpád Töhötöm. Kvár 2003. [Krizsa könyvek 17.] 120–128.) Szabó Lillához hasonlatosan leíró.

Közösségek helyszíni vizsgálata lehetőséget ad úgy a problémák megfogalmazására, mint a jó gyakorlatok megfigyelésére, a szakmai szféra számára ekképpen biztosítva a megfelelő mélységű tudást a közösségre vonatkozó nagyobb ívű vizsgálatok során. Örömteli, hogy Zabola és környéke a történelmi Székelyföld peremvidékeként időről időre tudományos kutatások célpontja, amihez a recenzált kötet is hozzájárul. Székelypetőfalva és Haraly esetében első alkalommal Szabó Lilla végzett társadalomkutatást.

A kötetben érződő szociológiai hatás bizonyos folk determinálja, hogy a települések társadalmi folyamatainak vizsgálatába a szerző nem bocsátkozik bele mélyen, a kötet az utolsó, *Kitekintés* című fejezetet leszámítva megmarad adatgyűjtő, leíró jellegűnek. Érdemesnek tartok két példát felhozni annak megvilágítására, hogy az adatok, a személyes, valamint közösségi viselkedési attitűdök mögött húzódó okok leírása a kutatást még informatívabbá tenné.

Első: egy-egy kisközösség életmódjának a kötetben leírt sajátosságai – mint fentebb írtuk – a jó gyakorlatok és elkerülendő hibák fényében értelmezhető és értékelhető a jövőre vonatkozó haszonnal. Amennyiben

az adatok mögé tekintünk, összerdélyi probléma körvonalazódik, s a vizsgált települések társadalomszerkezete mellett láthatóvá válik, hogy Felső-Háromszék ugyanúgy, mint a „falusi Erdély” teljes egésze éppen korszakváltó periódusban van. Az elhagyott házak, a kutatót falvakból kifelé mozgó fiatalok föltreérthetetlenül világít a paraszti társadalmak átalakulására. Különösen az elmúlt bő egy évtizedben megkerülhetetlen gazdasági szükségszerűségek eredménye az az összetársadalmi vélekedés, amely szerint a családalapítás feltételeinek, illetve az önálló egzisztencia megteremtéséhez szükséges anyagi tőkének a megteremtése vidéken irreális energiabefektetést igényel. A paraszti világ átadja helyét a városias életvitelnek, a falusi házakba csak megpihenni járnak a városra vagy külföldre költözött tulajdonosok. Ennek eredményeként a mezőgazdasági termelés és feldolgozás egyre inkább agrárvállalkozások kezébe kerül, a helyben maradó gazdák pedig – egyébként rossz történelmi konnotációkkal rendelkező – szövetkezetekkel maradhatnak talpon. Ehhez igen hasonló helyzetben van a hagyományos kézművesség is: Korondon a kézművesek alkalmazkodtak az új idők igényeihez, a haralyi kádárság esetében ez nem történt meg, ezért a népi mesterség itt megszűnt. E folyamatok bővebb, helyi specifikumokkal alátámasztott kifejtése várat magára.

Második: izgalmas a cigány közösségek különböző viszonyulása a munkavállalással, iskolázatással járó modern életvitelhez. Érdemes volna megkísérlni annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a kötetben bemutatott cigány közösségek miért különbözőek: a magyarországi munkából visszatérő zabolaiak „agresszívok”, miközben a petőfalvi gyerekek „kulturális szintet lépnek” az előző generációkhoz képest, a pávaiak pedig „igénylik az integrációt”. Páván ráadásul a törekvések ellenére elutasítják a cigányokat, aminek az idősebb korosztály esetében a megszokás is lehet az oka, az ifjúság esetében pedig generációs kérdés sejlik fel: a magyar családok fiatalabb nemzedéke – mint Petőfalva esetében látjuk – egymás társaságát sem keresi. Mindez ugyancsak izgalmas válaszkérésre sarkallja az érdeklődőt.

A szerző a tudományos életen kívül civil tevékenységekkel foglalkozik, ezért érthető részéről, bár

kissé talán idealisztikus, amikor úgy fogalmaz, hogy „a politikai hatalmi játszmák kivédésének civil eszköze a gazdasági stabilitás megteremtése, a gazdasági erőforrások oly módon való elosztása, mely megszünteti a megélhetési problémákat. Stabil és kiszámítható gazdasági helyzetben az etnikumok érzelmi befolyásolása kevésbé járható út a közöttük lévő jó kapcsolatok megromlására” (129). A nemzetiségek együttélésének minősége elsősorban a központi köz- és szakpolitikai irányítástól függ, mely – normális esetben – megteremti a kiegyensúlyozott egyéni és közösségi életvitelhez szükséges társadalmi alapokat. Erdély többnemzetiségű térségeiben ugyanakkor a helyi elosztás is problémákba ütközik, azzal ugyanis valamelyik közösség jobbra nem elégedett, másfelől – ezzel összefüggően – mert a számottevő magyar közösségekkel rendelkező, tökeerős erdélyi régiókban (lásd Nagyvárad, Kolozsvár) is – a kevésbé módos térségekhez hasonlóan – tapasztaljuk a nemzetiségi sűrűlődásokat. A civil társadalom egyfelől a vezetés különböző szintjei számára tud „közigényt”

megfogalmazni, mely bizonyos fokig korlátok közé szoríthat hatalmi játszmákat, másfelől képes lehet a saját eszközeivel támogatni olyan gazdasági kezdeményezéseket, melyeket arra érdemesnek tart. Az erőforrások elosztása – ti. a gazdasági kormányzás – azonban a közigazgatás egyik szintjén sem civil eszköz.

Összegzésként elmondható, hogy az *Interetnikus kapcsolatok Felső-Háromszéken* c. kötet nyomán számszerűen is láthatóvá válik a vizsgált települések nemzetiségeinek egymás mellett élése és annak hatásai. Levonhatjuk továbbá a következtetést, hogy a demográfiai és kulturális erő kérdésköre, a gazdasági erőforrások fölötti diszponálás, a határhelyzetek leírása mind olyan területek, amelyeket tovább kell kutatni. A kötet szép kivitelezésű, külsejét és tartalmát tekintve is igényes munka, mely bátran ajánlható az Erdély, Székelyföld, illetve Felső-Háromszék iránt érdeklődő laikusoknak és a szakmai közönségnek egyaránt.

Kőrösi Viktor Dávid

Értékfeltárás Torockón és Aranyosszéken

Dr. Keszeg Vilmos – Dr. Sütő Linda – Sütőné Gulyás Éva (szerk.):

Torockó–Aranyosszék Kollégium. Antalógia Kiadó, Lakitelek 2017. 303 old

A *Torockó–Aranyosszék kollégium* címet viselő könyv a lakiteleki Népfőiskolához és annak értékfeltáró és értékmegőrző munkásságához köthető. A kötet bevezető részében olvashatunk arról, hogy a lakiteleki Népfőiskola már az 1990-es évek elejétől szervez Kárpát-medencei magyar értékeket feltáró eseményeket, kollégiumokat és konferenciákat. Továbbá a magyar Országgyűlés 2012-ben fogadta el a magyar nemzet értékeiről és a hungarikumokról szóló törvényt, amely azt mondja ki, hogy a magyar értékeket egy alulról felfelé építkező módszer és rendszer szerint szükséges beazonosítani, felgyűjteni és megőrizni. Az értékek felkutatása

pedig településeken történik, ahol a legfőbb adatközlők, valamint az értékeket hordozók maguk a helyi lakosok, akikkel kapcsolatot kell kialakítani az értékek rögzítése céljából. Természetesen ezt a fajta tevékenységet már régóta megkezdtek a néprajzosok, helytörténészek, muzeológusok, pedagógusok, lokálpatrióták, de az általuk elkészített értékfeltárás folyamatosan bővíthető még és aktualizálható.

A lakiteleki Népfőiskola egyik jelentős programja tehát, hogy a Magyar Értéktárat (ez az ún. Nemzeti Értékpíramis része, amely a kiemelkedő magyar nemzeti értékeket gyűjti össze; az összegyűjtött, rendszerezett értékekből válhatnak hungarikumok, amelyek pedig a